

Markstöld kan leda till matbrist och social oro

På många håll i Afrika lever landsbygdbefolkningen med mycket knappa marginaler. Brist på mat, sjukvård och skolgång hör till vardagen. Nu hotas dessa de fattigaste dessutom av förlora den mark de brukar.

UNDER DE SENASTE ÅREN HAR VI SETT en strid ström av artiklar och rapporter om hur stora markområden i olika afrikanska länder köps upp eller långtidshyrs av utländska intressenter. Termen jordrofferi (landgrabbing på engelska) används ibland för att beteckna denna verksamhet, som har en omisskännlig nykolonial doft. Samtidigt påpekar företrädare för FN:s jordbruksorgan FAO och Internationella Fonden för jordbruksutveckling, IFAD, att Afrika behöver stora jordbruksinvesteringar och att utländskt kapital krävs för detta.

Varför har denna kapplöpning om Afrikas jord uppstått? Hur omfattande är den? Vilka är involverade? Vem vinner på verksamheten?

På samma sätt som industri- och tjänsteföretag sprider sin produktion över hela världen för att minska produktionskostnaderna och öka vinsterna, kan modellen användas i jordbruket. Också *landgrabbing* bör ses som en del av den snabbt ökande utländska utvinningen av naturresurser i Afrika.

EFTERFRÅGAN PÅ MARK för jordbruk, skog och bioenergi beräknas öka kraftigt på grund av folkökning och ändrade matvanor i länder som Kina och Indien. EU:s energi- och klimatpolitik bidrar också till att öka trycket efter mark.

Samtidigt minskar den odlingsbara arealen på grund av snabb urbanisering och klimatförändringar. Detta beräknas resultera i ökade priser på jordbruksprodukter och odlingsbar mark. Den så kallade livsmedelskrisen 2007-2008 kan ses som en försmak av det.

Markpriserna är i genomsnitt fyra gånger lägre i Afrika än i Asien och tio gånger lägre än i Europa. Internationella jordbruksföretag, riskkapitalister och pensionsfonder i USA och Europa ser stora vinstmöjligheter på ett nytt område.

Den andra drivande faktorn är behovet av livsmedelssäkerhet i länder med goda finansiella tillgångar men otillräckligt med odlingsbar jord och vatten. Denna "outsourcing" av den egna livsmedelsproduktion motsvarar vad som finns i både industri- och servicebranschen. Odlingen sker till exempel i Etiopien eller Moçambique, men produkterna skeppas över Indiska oceanen till länder som Saudiarabien, Kuwait, Dubai eller längre bort, till Kina, Sydkorea och Indien.

Ökade världsmarknadspriser är bra för många afrikanska länders export, men risken är stor att kontrollen över det egna landets råvaror försvåras. Den traditionella, koloniala, ekonomiska strukturen, inriktad på produktion av råvaror, förstärks och försöken att förädla dem försvagas. Det kan innebära att många afrikanska länder naglas fast längst ned i värdekedjan.

VARFÖR HAR DÅ STORSKALIGA jordbruksinvesteringar blivit så attraktiva? Det finns flera orsaker.

Förväntningar om höga och ökande priser på jordbruksprodukter, tillsammans med ökad knapphet på odlingsbar mark och vatten, leder till dels ökade incitament för jordbruksproduktion, dels mer markspekulation.

Länder där natur och vattenbrist är hinder och som har finansiella resurser kan lägga ut livsmedelsproduktionen till andra länder.

Pågående klimatförändring med svårare torra och översvämningar kräver större buffertproduktion.

Det politiska stödet och subventioner till biobränsleodling, framför allt i EU, inklusive EU-kravet att tio procent av fordonsbränslet skall vara biobränsle år 2015, ökar efterfrågan på mark för detta ändamål också i Afrika. Enligt en rapport för Action Aid diskuterar europeiska företag att ta över omkring 3,9 miljoner ha mark för sådan odling.

Handelsliberaliseringen och kravet på minskade subventioner i EU och USA resulterar i ökade världsmarknadspriser på ett antal jordbruksprodukter.

De stora tillväxtländernas snabba ekonomiska utveckling och en allt större medelklass med andra matvanor kräver mängdubbel mer fodergrödor och energi.

Internationella åtaganden att minska koldioxidutsläppen kan delvis genomföras genom skogsplanteringar i tropiska länder, vilket också kräver mera mark.

INGEN VET HUR MYCKET MARK det rör sig om. Data är osäkra, eftersom det som rapporteras omfattar planerade, diskuterade, avtalade och genomförda avtal. Samma investering kan dubbelräknas genom att den uppmärksammas vid flera tillfällen i denna process.

Dessutom täcker de sammanställningar som görs bara de riktigt stora investeringarna. Sådana sammanställningar görs av frivilligorganisationer och forskningsinstitut som *Grain*, *International Institute for Environment and Development*, och *Action Aid*. Dessa organisationer beräknar att den totala ytan marköverföring som hittills varit aktuell är omkring 30 miljoner ha, vilket motsvarar två tredjedelar av Sveriges totala yta. En stor studie från Världsbanken är på gång.

OFTA TALAR MAN OM KINA och regeringar som huvudaktörer som investerare men det är en snedvriden bild. Privata före-

tag, riskkapitalfonder och andra investeringsfonder i Väst ligger bakom betydligt flera projekt.

Investerarna kan delas in i fyra kategorier; privata företag, vilket är det vanligaste; riskkapitalfonder, och andra investeringsfonder; regeringar i Saudiarabien och Gulfstaterna, med mycket pengar, lite vatten och begränsad odlingsbar jord, men också snabbväxande, folkrika länder som Kina och Indien. Ofta är statliga företag involverade; statligt ägda nationella fonder där överskott från olje-, gas- eller mineralexport samlas. Norge, Gulfstaterna, Saudiarabien och Kina är några exempel.

Hittills har få av de diskuterade stora investeringarna fak-

tiskt genomförts. I en färsk sammanställning av de riktigt stora investeringarna, de över 5000 ha, under perioden 2000-2009 förekommer 90 investeringar, varav åtta genomförts, medan avtal undertecknats för ytterligare 30. Enligt rapporten kommer de flesta investeringarna från Storbritannien, Kina, Saudiarabien, USA och Sydafrika. Hälften av projekten finansieras av aktörer från fem länder.

De afrikanska länder som registreras som värdländer för störst antal projekt är Madagaskar, Etiopien och Sudan som tillsammans är värdländer för hälften av investeringarna. I södra Afrika står Moçambique i första linjen.

En dryg tredjedel av investeringarna gäller biobränsle. Dessa siffror inkluderar bara de allra största investeringarna.

Enligt *The Observer* (100307) har Etiopiens regering godkänt 815 utlandsfinansierade jordbruksprojekt sedan 2007. "Detta är 2000-talets nya kolonisering. Saudierna tillgodoser sig risskörden medan vi i detta nu dör i en hungersnöd, skapad av människor", säger Haile Hirpa, ordförande i Oromia Studies' Association till *Observer*.

VEM VINNER OCH VEM FÖRLORAR på landgrabbing? Flera motsättningar göms i frågan om de stora landinvesteringarna: mellan storskaligt kapitalintensivt och småskaligt arbetsintensivt jordbruk, mellan inhemsk och utländsk kontroll, mellan odling för export eller för inhemsk produktion, konkurrensen om vattentillgångar, mellan "modern" och "traditionell" syn på jorden.

Eftersom många av avtalen inte tillgängliga och villkoren ogenomträngliga för utomstående, är kunskapen om detta relativt nya och växande fenomen i Afrika begränsad. "De avtal som skrivs fortsätter att vara osynliga (...) det finns inga garantier i avtalet om att lokalbefolkning ska dra någon nytta av dem", säger Malis motsvarighet till LRF.

FAO och IFAD har länge framhållit att mycket större jordbruksinvesteringar behövs i Afrika för att få fart på tillväxten och öka livsmedelssäkerheten. Dessa organisationer ser riskerna, men anser att de kan hanteras, bland annat med hjälp av en uppförandekod för företagen och med bättre system för ägar- eller brukarrättigheter.

KRITIKEN MOT DESSA AFFÄRER har varit kraftig från framför allt frivilligorganisationer i Afrika och Europa. Några av affärerna har stoppats. Det största och mest omskrivna tvärstoppet skedde i Madagaskar, när det läckte ut att regeringen tänkte sälja 1,3 miljoner ha mark till det sydkoreanska företaget Dae-woo. Protesterna blev så starka att presidenten tvingades avgå. I Moçambique avbröts förhandlingarna med Kina om ett jätteprojekt för risodling på grund av lokal och politisk opposition.

När det gäller frågan om hur de storskaliga odlingarna påver-

kar lokalbefolkningen förefaller investerare och de flesta regeringar befinna sig på en annan planet än lokalbefolkning och civilsamhällets aktörer. Regeringar och de utländska företag som investerar påstår ofta att den jord som övertas är "oanvänd" eller överflödsland. Det är samma argument som kolonialisterna använde på 1800-talet.

Överflödsland innebär inte nödvändigtvis att jorden är oanvänd. Traditionella levnadsformer innebär en blandning av jordbruksproduktion, djurhushållning, insamling av medicinalväxter och hushållsbränsle.

Denna diversifiering ökar den lokala säkerheten mot torka och översvämningar. I många afrikanska samhällen har jorden också en stor social betydelse.

FÖR MÄNNISKOR I DE OMRÅDEN där de storskaliga odlingarna etableras beror effekterna på i vilken utsträckning avtalen är kopplade till den lokala ekonomin.

Kontraktjordbruk för lokala jordbrukare eller uppköp från lokala odlare kan bidra till ökade lokala inkomster. Förbättrad social och fysisk infrastruktur som är till nytta för den lokala befolkningen kan ingå i investeringspaketet.

När de utländska odlingarna är vertikalt integrerade i en internationell concerns produktionskedja är chanserna mindre att de lokala effekterna blir positiva.

I de värsta fallen blir de lokalt boende tvångsflyttade med hjälp av inhemsk polis och militär. "De utländska företagen kommer i stort antal, och tar mark från människor som brukat den i hundratals år. Det förekommer inget samråd med byborna, avtalen är hemliga.

Det enda lokalbefolkningen ser är folk som kommer med massor av traktorer och tar över deras mark." (Nyikaw Ochalla från Gabellaregionen i Etiopien, intervjuad i *The Observer* 100307)

Förutom att slå larm när jordrofferi kör över lokala och nationella intressen, är det en uppenbar uppgift för frivilligorganisationerna att ytterligare öka trycket på öppenhet i dessa affärer och att samordna sina granskningsuppgifter så att en databas kan skapas som inte bara inkluderar de allra största projekten.

BERTIL ODÉN

SEKAB har varit det enda svenska företaget som uppmärksammas i samband markinvesteringar i Afrika. Efter ett misslyckat försök 2009 att få en kreditgaranti från Sida för sina utvecklingskostnader i Tanzania, sålde företaget sina dotterbolag där och i Moçambique till ett bolag som heter EcoDevelopment in Europe AB för 400 kr (!!). I avtalet ingår en återbetalningsklausul om de afrikanska projekten kommer igång och genererar vinst. Enligt den får SEKAB då tillbaka de ca 170 milj kr, som företaget anser sig ha investerat i de två länderna. I ledningen för EcoDevelopment sitter tre personer från SEKAB-koncernens styrelse. VD är SEKAB:s förra VD.